

szerezen, finom analízissel tudja feldolgozni. Az értekezés nemcsak a nyelvtudomány, hanem a rokontudományok, elsősorban a művelődéstörténet és az irodalomtudomány számára is igen értékes, jól felhasználható eredményekre jut.”

A vitát összefoglalta

Imre Samu

a Bizottság titkára

PÁLFFY ENDRE: „HALADÓ ROMÁN IRODALMI IRÁNYZATOK A XIX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN” CÍMŰ KANDIDÁTUSI DISSZERTÁCIÓJÁNAK VITÁJA*

A vita 1957. június 12-én zajlott le a Magyar Tudományos Akadémia előadótermében. A bírálóbizottság elnöke: Bóka László levelező tag, tagjai: Domokos Sámuel, Kispéter András és Szenczi Miklós, az irodalomtudomány kandidátusai, titkára: Sziklay László, az irodalomtudomány kandidátusa, az oppenensek pedig: Tamás Lajos levelező tag és Gáldi László, a nyelvészeti tudományok doktora voltak.

Pálffy Endre dolgozata elsősorban a XIX. század második felének két román kritikusával: Maioreseuval és Dobrogeanu Ghereaival foglalkozik. Az utóbbi évek vulgármarxista irodalomtörténetírásától eltérően nem tör egyoldalúan pálcát a polgári mentalitású Maioreseu fölé és nem hagy helyben mindent a szocialista Gherea műveiben; szándéka éppen az, hogy kellő történelmi megvilágításba helyezze a két kritikusnak, irodalompolitikusnak és folyóirataik, a *Junimea* és *Contemporanul* köré csoportosult íróknak a küzdelmét.

Tamás Lajos opponens szerint helyesebb lett volna, ha Pálffy dolgozatának a következő címet adta volna: „Haladó irányzatok és eszmék a XIX. század második felének román szépirodalmában és sajtójában.” Igen sokszor tárgyalt olyan kérdésekről, amelyek kívül esnek az irodalom területén, amelyeknek azonban megvan a kultúrpolitikai, illetőleg politikai történelmi érdekességük. A sok probléma fölvetéséhez nagy bátorságra volt szükség, Pálffy ezzel a bátorsággal száll szembe a mai román irodalomtudományban uralkodó tévhitekkel is. Tamás Lajos viszont több példában is rámutatott, hogy e polémiái közben Pálffynak több, az irodalomban könnyen föllelhető adatra lehetett és kellett volna támaszkodnia. Rámutat egy tévedésére is: Maioreseu nem nézte úgy le Ghereát, mint azt Pálffy dolgozatában hiszi; adat van rá, hogy Gherea egyik tanulmányára Maioreseu válaszolt. Pálffy szándéka: kimutatni Maioreseuról, hogy nem minősíthető egyszerűen reakciónak, hiszen a parasztságra, mint a román nemzet „egyetlen reális osztályára” kívánt támaszkodni. Ezt a kérdést több oldalról kellett volna megvizsgálni, a vizsgálatba bele kellett volna vonni Maioreseu oktatásügyi miniszteri ténykedését is, így állt volna szemléletesebben az olvasó előtt — ellentmondásosságában is — Maioreseu egész problematikája. Gherea „esztétikai

* A vita teljes anyaga megtalálható az Irodalomtörténeti Intézet Könyvtárának — az Eötvös Könyvtárnak — archívumában.

tompaságának” kérdése sem egészen egyszerű, nemcsak azért, mert „ehhez hasonló jelenségek egészen a XX. Konresszusig nem egy kommunista kritikusnál még magában a Szovjetunióban is felléptek”, hanem azért sem, mert sok olyan adatról tudunk, amelyek Gherea komoly esztétikai érdeklődésére mutatnak. A Junimeán és a Contemporanulon kívül a többi egykorú irányzatról is szólni kellett volna. Pálffy eléggé könnyelműen hoz kapcsolatba román és más nemzethez tartozó írókat, de ezeket a kapcsolatokat nem tudja filológiailag alátámasztani.

A dolgozat érdemei: az írókat, a jelenségeket minden szektásságtól mentesen igyekszik értékelni, tud és mer bírálatot mondani mai román irodalmi tekintélyek fölött, sok hasznos észrevétele és kiegészítése van, úgy, hogy az irodalom és művészet hivatásáról 1894-ben fellángolt vitáról kerekébb képet kapunk. Beszámol arról is, hogyan tükröződik a művész társadalmi helyzetének problémája a kor irodalmában.

Ezek alapján Tamás Lajos a disszertációt alkalmasnak találja, hogy a jelölt kandidátusi vita keretében védhesse meg.

G á l d i L á s z l ó opponens — miután elismeréssel adózott Pálffy Endre eddigi pedagógiai munkásságának — elsősorban e dolgozatának célkitűzéseit bírálta. Helytelenítette csak kizárólagos társadalmpolitikai alapvetését s az esztétikai szempontok mellőzését, mert ez — akarva akaratlan — oda vezetheti a szerzőt, ami ellen pedig éppen e dolgozatával küzdeni akar: a sematizáláshoz. Pálffy Endre túl sokat markolt. 162 lapon nagyon nehéz a XIX. század második felének valamennyi román irodalomelméleti harcáról számot adni. Ehelyett inkább csak egy részletet kellett volna kiragadni s azt kellett volna — az egész európai irodalmi életbe beleágyazva — alaposabban kidolgozni. Így járult volna hozzá Pálffy Endre az idealista esztétika s a szocialista irodalom XIX. századvégi párviadalának jobb ismeretéhez. Súlyos kifogást lehet emelni az ellen, hogy Pálffy nem ismer fontos forrásokat, amelyekhez pedig Bukarestben hozzá tudott volna férni, inkább csak az újabb hírlap- és folyóiratirodalomban tájékozott. De nem számol be Pálffy Maiorescu és a Junimea előzményeiről sem: az Erdélyből Bukovinába menekült Aron Pumnult, aki a román irodalom első iskolai antológiáját szerkesztette s akinek e mennyiségi válogatása alapján végezte el később Maiorescu a minőségi válogatást, még csak meg sem említi. Bár Maiorescu szemléletének fejlődéséről a disszertáció nem számol be, az igen nagy elismerést érdemel, hogy Pálffyt nem tévesztik meg a nacionalista s a dilettáns szólamok s kellően értékeli Maiorescu fontos szerepét a román irodalmi fejlődésben. Pálffy helyesen mutatja ki Maiorescu esztétikai követelményeinek szinte azonnali jótékony hatását az irodalmi élet fejlődésére, de Maiorescu esztétikájának elvi kérdéseivel és azoknak távolabbi összefüggéseivel kevésbé tud megbirkózni. Maiorescu és Vischer összefüggéseit alaposabban kellett volna megvizsgálnia: ezt Gáldi László több idézettel és adattal támasztja alá s megállapítja, hogy Vischertől Maiorescu nem annyira a belső szuggesztivitás megkövetelését mint inkább a költői nyelv külsőségeinek, poétikai, sőt retorikai figuráinak a leírását vette át. Pálffy nem tárgyalja elég alaposan annak az okait és következményeit sem, hogy Maiorescu mindvégig ellenezte a költészet politikusságát, a „littérature engagée”-t.

Gherea, az Oroszországból Romániába költözött kritikus életrajzának bemutatása színes és mozgalmas, de túl szűkre szabott, hiányos és inkább csak az irodalomra támaszkodik, ahelyett, hogy az eredeti dokumentumokat

állította volna saját korukba. Pedig a román kritika e szocialista megteremtőjével kapcsolatban az irodalomtudománynak sok a tennivalója. Gherea politikai helyét kellene pontosabban meghatározni: milyen jellegűek voltak azok a forradalmi központok, amelyeket Galacban, majd Ploestiben szervezett. Gáldi László Ghereát Csernisevszkij tanítványának érzi, aki nagyjából Plechanovval azonos utakon indult el, de nem jutott el a munkásosztály vezetőszerepét felismerő Plechanov felfogásáig. Ezért nem teljes Pálffy disszertációjában Gherea irodalomtörténeti tájékozottságának rajza sem, pedig a nagy román kritikus műveiből kitűnik, hogy sokmindent ismert a klasszikus és egykorú európai irodalomból. Ezt Pálffynak okvetlenül érdemes lett volna bemutatnia, már csak azért is, mert a mai román irodalomtörténészek egyáltalában nem figyeltek fel rá. Pálffy Gherea orosz kapcsolatairól is keveset szól, nem mélyült el Csernisevszkij írásaiban s ezért nem látta meg a két író párhuzamait. Gherea Verescsagin-értékelését már csak azért is érdemes lett volna alaposabban elemezni, mert magyar vonatkozása is van: a román kritikus az orosz realista festő művészi hitvallásáról szólva arra a nyilatkozatra hivatkozik, amelyet Verescsagin budapesti kiállítása alkalmából tett „a művész elhivatottságáról s felelősségéről kora társadalmával szemben.” Pálffy nem mélyül el eléggé Gherea esztétikai nézeteinek méltatásában sem s ezért nem veszi észre, hogy az orosz eredetű kritikus második hazájában éppen Maiorescuval szemben vetette föl 48 forradalmi hagyományai valóban hazafias ápolásának szükségességét! Pálffy állításával szemben Gáldi László bemutatja: Gherea sokat adott az író egyéniségére. A disszertáció hibája az is, hogy nem mutatja be: Gherea a realista parasztábrázolásért szállt síkra s ez tette őt az ilyen tárgyú nagy román regények előzményévé. Ami Pálffy írói elemzéseit illeti, azok pontosak, hasznos ismereteket adnak, de nem tudják bemutatni azt a szellemi légkört, amelyben Eminescu, Caragiale, és Creangă írókká értek. Ezért nem jut el annak az ellentmondásnak a feltárásához sem, hogy Maiorescu — aki e nagyobb tehetségeket a lap színvonalának emelése érdekében befogadta a *Jumineaba* — e tetteivel saját magával, sőt egész gárdájának célkitűzéseivel jutott ellentétbe. Eminescut túlzás kritikai realistának nevezni; „Császár és proletár” című költeményének elemzésénél Pálffy helyesen vetette el az eddigi tévedéseket s próbált meg egyéni úton járni, de a költő lelki alkátának, mint tényezőnek a szerepéről megfeledkezett. A Contemporanul köré csoportosult írók, egy Mille, egy Vlahuță jellemzése jó. A disszertációnak igen nagy hiánya, hogy mellőzi az összehasonlító irodalomtörténet szempontjait s azokat ötletszerű, erőltetett, néha teljesen indokolatlan egybevetésekkel igyekszik pótolni.

Gáldi László azzal fejezi be opponensi véleményét, hogy Pálffy Endre a román irodalomnak „egyik fontos s a mai Román Népköztárságnak szellemi arculatát is mintegy előkészítő korszakára irányította figyelmünket . . . ; jó témaválasztása, valamint tárgyának alapos ismerete arra kötelez, hogy disszertációját — itt elmondott és talán további munkára sarkalló megjegyzéseim fenntartásával — a vita alapjául elfogadjam.”

Pálffy Endre jelölt válaszában elsősorban arra hivatkozott, hogy disszertációja egy terjedelmesebb műnek már rövidített kivonata, sok meglevő anyaga ezért maradt ki belőle. Ezért hagyta el a címből a Tamás Lajos által megkívánt „sajtó” szót is, amely az eredeti változat címében benne volt, mert ott valóban szólt sajtótörténetéről is: itt a sajtó megnyilatkozásait már csak az irodalmi anyag dokumentálására szánta.

Az opponensek ellenvetései főleg Maiorescuval és Dobrogeanu Gherea-val kapcsolatosak; ő is erre tért ki leginkább. Helytállónak mondta Tamás Lajos megállapítását, hogy ti. Maiorescu nemcsak Vischer közvetítésével, hanem közvetlenül is megismerhette Hegel esztétikáját, ugyanakkor újabb adatokkal támasztotta alá a Gáldi László opponensi véleményében hangoztatott összefüggéseket Vischer és Maiorescu között. MAIORESCU: Critice és VISCHER: Aestetik oder Wissenschaft des Schönen c. művéből vett idézetekkel. Mindkét opponens felvetette azoknak az ellentéteknek a kérdését, amely Maiorescu idealista szemlélete és néhány általa nevelt író realizmusa között feszül. Maiorescu és a realista írók között elsősorban személyes kapcsolatok voltak, ezt az állítását Pálffy főleg Eminescuval és Caragialeval kapcsolatban bő adatfelsorolással bizonyította. Amíg azonban Eminescu mindvégig a Junimea köréhez tartozónak tekintette magát, Caragiale elfordult tőle. Végző fokon minden egyes realista író szakított művében Maiorescu merev dogmatizmusával, az a következetlenség is bántotta őket, amely a Junimea korifeusainál a politikai kérdésekben nyilvánult meg. A 60-as években a Junimea a költészetben politikamentességet követel, ugyanakkor vezetői később magas politikai állásokra törekednek. Miért ragaszkodtak hát a realista írók mégis Maiorescuhoz? „A Junimeanak saját hitele és egzisztenciába vágó népszerűsége érdekében szüksége volt e nagy írókra, akik viszont szintén egzisztenciális okokból kénytelenek voltak tovább élni azokkal a lehetőségekkel, amelyeket számukra a Junimea anyagi alapjai, a gazdasági bojárrok nyújtottak, valamint azzal a publikációs lehetőséggel, amelyet a tekintélyes Convorbiri Literare biztosított számukra.” A kritikai realizmussal kapcsolatban Pálffy nem tudta osztani Gáldi aggályát, mert a periodizációt nem lehet mindig teljes pontossággal végrehajtani, a mai román irodalomtörténészek nyilván Eminescu művének egy részére gondolnak, amikor őt is a kritikai realizmus írói közé sorolják. Érdekesen mutatta be válaszában Pálffy a nemzeti kérdés alakulását e korban: Eminescu és a Junimea közt az ellentétet az is elmélyíthette, hogy amíg Eminescu — részben a Gáldi László által említett Aron Pumnul-féle antológiára támaszkodva — mindvégig nemzeti irodalomért harcolt, addig a Junimea hivatalos körei küzdöttek a nemzeti állásfoglalás ellen. „Persze, a kérdés vulgarizálása lenne, ha nem disztinkválánk s nem mondanánk ki kereken, hogy az indítóok náluk a l'art pour l'art dogmájához való ragaszkodásban rejlik: a nemzeti kérdést, a nacionalizmust tárgyaló költészet tendenciózus s mint ilyen kívül esik a művészet szféráján. Tehát ezt a zsunimisták nem úgy értelmezték, hogy küzdeni kell a faji megkülönböztetés ellen, hanem hogy az irodalmi alkotásokban ilyesminek nincsen helye.”

Ghereanak Gáldi szerint rövidre fogott életrajzában Pálffy olyan adatokat sorol fel, amelyek ma nem közkeletű dolgok. Románia Gherea szakértője, VITNER, eddigi műveiben ennél jóval kevesebbel megelégedett. A tanulmány beadása után került Pálffy kezébe Vitner újabb Gherea-tanulmánya, amely új adalékokra hívta fel a figyelmét. Ezekből válaszában jónéhányat bemutatott. Ami Gherea politikai álláspontjának és szervezőmunkájának a színezetét illeti, ezzel kapcsolatban Pálffy elmondta, hogy a szocialista köröknek, amelyekben Gherea tevékenykedett, orosz emigráns értelmiségiek voltak a tagjai, akikhez később román értelmiségiek, de egyre inkább munkások is csatlakoztak. Ideológiájukról s működésükről HAAPT nyújt hiteles tájékoztatást „Deapre influența mișcării ruse” és „Din istoricul legăturilor revoluționare româno-

ruse” c. munkáiban. Marxista műveltségük igen szűk volt, Marx—Engels nevét ismerték, a Tőkéről is hallottak, „de lényegével nem voltak tisztában. A szocializmust Lassalle szerint értelmezték, vallási kérdésekben Bakunin, a tulajdon kérdésében Proudhon, a család-erköles-filozófia problémáiban a burzsoá filozófia szerint foglaltak állást. De általában nem ez jellemző rájuk, hanem — éppen a köztük nagy számban tevékenykedő orosz, illetve lengyel emigránsok hatására — az Oroszországból behatolt forradalmi szellem. Az emigránsok — s ezek között elsősorban Gherea — Csernisevszkij, Dobroljubov, Belinszkij. Herzen tanításait hozták magukkal.” Részletesen foglalkozott Pálffy olyan személyek bemutatásával is, akik Ghereával szoros kapcsolatban voltak s akik politikai álláspontjának kialakulását elősegítették. Csernisevszkij sokkal inkább hatott rá is s a Contemporanul íróira is, mint Marx. Gáldi László kívánságát akarván teljesíteni, Pálffy részletesen elemezte Csernisevszkijnek azokat a nézeteit, amelyek szerinte Ghereára hatottak s itt különös alaposággal tért ki Csernisevszkijnek a helyes parasztábrázolásáról szóló nézeteire, de sok más olyan problémára is, amelyek Gherea realizmusát s a realizmushoz való viszonyát ábrázolják. Verescsagint illetően BACHER BÉLA 1954-ben megjelent tanulmányának vonatkozó részét ismertette. Ami Ghereának a külföldi irodalomtörténeteszekhez való viszonyát illeti, Pálffy arra hivatkozott, hogy ezt a kérdést tanulmánya eredeti formájában részletesen tárgyalja s — mintegy illusztrációként — a kihagyott részből vett több példán mutatta be, hogy a nagy román szocialista kritikusnak német, francia és olasz érdeklődése és kapcsolatai voltak.

Ami Tamás Lajosnak azt a megjegyzését illeti, mintha Maiorescu méltóságán alulinak tartotta volna részt venni a Ghereával folytatott vitában, Pálffy ismét példák hosszú során át bizonyította, hogy Maiorescu a vitában valóban keveset vett részt. Ez részben magyarázható azzal is, hogy Maiorescu már 1873-ban abbahagyta kritikusi működését. „Közrejátszhatott Gherea páratlan műveltsége, a tanulmányaiból kiáradó oly erőteljes és magasízzású polémikus hangvétel, amellyel versenyezni talán nem érezte magát elég erősnek.” De: Ghereának Maiorescuval kapcsolatban alkalmazott mérsékelt hangjából arra is következtethetünk, hogy „Maiorescu és Gherea között nem folyt az a kíméletlen harc, amelyet a mai irodalomkritikusok bizonyítani szeretnének. Ezt a már itt is ösmertetett vitaanyag s vitatónus sem támasztja alá (jóllehet nem hallgattunk el semmit belőle).” Pálffy meggyőző érveléssel mutatta be, hogy polgárok és elnyomottak harca e korban Romániában még nem olyan egyértelmű, mint ahogy azt a vulgarizáló történészek látni szeretnék: a Károly királlyal beköltözött német tőkésék s bojárok szövetsége ellen a hatalomból magukat kirekesztetteknek érző polgárok egy része a néppel vagy legalábbis a haladó értelmiséggel együtt lépett fel s e ponton találkozhatott Maiorescu Eminescuval is. „S ez magyarázza azt is, hogy a liberális Maiorescu és a szocialista Gherea, valamint ennek követői között sem áll fenn az az éles szakadék, amelyet egyesek feltételeznek.”

Végül néhány részletkérdés megválaszolása után Pálffy azokkal a párhuzamokkal foglalkozott, amelyeket a két opponens erőszakoltaknak tartott s amelyeket ő a tényleges magyar—román kapcsolatok hiányának pótlására alkotott; példákkal igyekezett bemutatni a szerinte Arany és Coşbuc, Petőfi és Alecsandri között fellelhető hasonlóságokat.

B a k o s F e r e n c bátor és igen figyelemre méltó tettnek nyilvánította a „perújítást”, amellyel Pálffy a mai román állásponttal ellentétben vissza-

adta Maiorescunak a román fejlődésben az őt megillető rangot. Persze, még Pálffynál is jobban kell hangsúlyozni, hogy Maiorescu életműve nem egységes valami, szigorúan el kell választani tevékenységének objektíve haladó részét a szubjektíve reakciós résztől. A dolgozat másik nagy erénye a Contemporanul körének ismertetése: ez a román irodalomtörténetben teljesen elhanyagolt terület, rendszerint sommásan intézik el. Pálffynak kell ezirányú tanulmányait továbbfejlesztenie.

Domokos Sámuel szerint „Pálffy Endre tanulmányának értéke éppen abban van, hogy tárgyilagos és a marxizmus tanításainak megfelelő értékelést nyújt a századvégi román irodalom eszmei harcairól, írók és művek igazi jelentőségéről.” Pálffynak 12 év mulasztásait egyedül kellett pótolnia s ez itt, Budapesten nehéz dolog volt. Domokos a dolgozat legjelentősebb részének Maiorescu új értékelését tartotta. Pálffy a polgári irodalomtörténetesek egyoldalú magasztalása s a vulgarizálók egyoldalú pálcátörése helyett higgadtan és a valóságra támaszkodva adja a román kritikus igazi képét. A Maiorescuról szóló fejezetben a kor politikai, társadalmi és kulturális képét kellett volna részletesen megrajzolni.

Pálffy Endre jelölt a felszólalásokra adott válaszában adatokkal támasztotta alá Bakos kívánságát Maiorescu haladó és reakciós arculatának megrajzolását illetően. Bakos és Domokos apróbb kifogásaival foglalkozva, kifejezte azt a véleményét, hogy „még mindig sajnálatosan nélkülözzük például a román irodalom történetének, de általában a környező népek irodalmának is a magyar nyelvű kézikönyvét, amely — azt gondolom — a magyar tanszékeket és a világirodalmi tanszékeket is nagymértékben segítené munkájukban, mert hiszen az év végén rendszerint összefoglalást, áttekintést kell adniok a környező népek irodalmáról.”

Gáldi László végszavában elismerte Pálffy dolgozata hiányainak kiküszöbölésére irányuló törekvését.

A vita végeredményeképpen a bizottság a következő határozatot hozta: „Pálffy Endre a román irodalomtörténet fontos problémáira hívja fel a figyelmet. Nagy anyagot dolgoz fel és a korszak két kiemelkedő kritikusának, Tito Maiorescunak és Dobrogeanu Ghercanak az értékelésében új szempontokat próbál érvényesíteni. Feldolgozási módszerének vannak hiányai: többet foglalkozik az eszmék harcának pusztá felsorakoztatásával, mint a tárgyalt írók esztétikai értékelésével. Filológiai apparátusában is vannak hiányok. Tekintettel arra, hogy a mai román irodalomtörténetírás számára is sok új anyagot és szempontot adhat, a bíráló bizottság Pálffy Endre disszertációját szótöbbséggel elfogadta és javasolja a Tudományos Minősítő Bizottságnak, hogy Pálffy Endre részére az irodalomtudomány kandidátusa fokozatot ítélje oda.”

A vitát összefoglalta:

Sziklay László

a Bizottság titkára